

Snizhana Bei
*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Finance, Banking and Insurance,
Vinnytsia Educative and Research Institute
of West Ukrainian National University*

Бей С.О.
*к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Західноукраїнського національного університету*

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-295-1-8>

BUDGET DEFICIT: CAUSES AND WAYS TO OVERCOME IT

БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ

Дослідження питання дефіциту бюджету, а саме причини його виникнення та напрями подолання є одним із важливих та актуальних завдань для науковців та державотворців в найбільш складному за останні десятиліття становищі нашої країни.

Протягом багатьох років державний бюджет України стикається з такою великою проблемою, як дефіцит, що виникає внаслідок перевищення витрат державного бюджету над доходами. Серед найвагоміших причин бюджетної розбалансованості в Україні виділяють: недосконалість і неефективність податкового законодавства, значний обсяг тіньової економічної діяльності, суттєві витрати на ведення воєнних дій, чималий рівень безробіття, залучення й використання позик для його покриття, зростання державного боргу з ризиком невиконання боргових зобов'язань, значний спад виробництва та інфляційні процеси, а також гальмування розвитку фінансової системи [1, с. 146].

Проаналізувавши вище перелічені причини, для України можна виділити політичні, військові та економічні чинники, що призводять до виникнення та/або збільшення розміру дефіциту бюджету. Проте найближчим часом важко буде їх усунути, так як бюджетний дефіцит України вже тривалий період має хронічний характер та країна перебуває у стані війни.

Затвердження бюджету з дефіцитом дозволяється у разі наявності обґрунтованих джерел фінансування бюджету. Визначений Бюджетною декларацією показник дефіциту державного бюджету на кожний рік середньострокового періоду не може перевищувати 3% прогнозного номінального обсягу ВВП України на відповідний рік. Визначений законом про Державний бюджет України граничний обсяг дефіциту державного бюджету, не може перевищувати визначений Бюджетною декларацією показник дефіциту державного бюджету на відповідний бюджетний період [2, с. 71].

Бюджетний дефіцит є невід'ємною частиною сучасної бюджетної політики держави навіть в найбільш економічно розвинутих країнах ЄС, що говорить про досить складну природу відповідного явища та неоднозначність його наслідків. За певних обставин дефіцит бюджету є благом для країни та може бути антикризовим фактором, створюючи дещо стимулюючий вплив на економіку. Проте, в більшості випадків наслідки бюджетного дефіциту несуть в собі занепад соціально-економічного розвитку держави і пов'язаний зі скороченням

інвестиційних процесів. Але у деяких випадках значний хронічний дефіцит бюджету може призвести до швидкого дефолту [3].

Для вивчення динаміки дефіциту бюджету, дослідження його причин виникнення та оптимізації джерел його покриття проаналізуємо доходи та видатки державного бюджету України та розрахуємо його дефіцит протягом 2018-2021 років (табл. 1).

Таблиця 1

Виконання державного бюджету України у 2018-2021 рр. (млн грн)

Показники	2018	2019	2020	2021
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	3 558 706	3 974 564	4 194 102	5 459 574
Доходи	928 108,3	998 278,9	1 076 016,7	1 296 852,9
% до ВВП	26,08	25,12	25,66	23,75
Видатки (з кредитуванням)	985 842,0	1 072 891,5	1 288 016,7	1 490 258,9
% до ВВП	27,7	26,99	30,71	27,3
Дефіцит (-), профіцит (+)	-59 247,9	-78 049,5	-217 096,1	-197 937,4
% до ВВП	-1,66	-1,96	-5,18	-3,63

Джерело: складено на основі [4]

З даної таблиці видно, що протягом 2018-2020 рр. спостерігається дефіцит бюджету України та характеризується збільшенням його розмірів з року в рік. Не винятком є і 2021 рік, але в цьому році спостерігається тенденція до зменшення дефіцитності бюджету, порівняно з 2020 роком, який мав самий більший бюджетний дефіцит за весь досліджуваний період.

У 2018 році бюджетний дефіцит становив 1,66% ВВП, у 2019 – 1,96% ВВП, 2020 рік – 5,18% до ВВП і у 2021 році розмір дефіциту бюджету становив 3,63% ВВП. «Граничне» значення дефіциту бюджету понад 3% до ВВП було зафіксовано у 2020 році, і тоді він становив 5,18%. Результатом цих показників стали негативні наслідки пандемії COVID -19.

Щодо бюджетного дефіциту у 2021 році, то Державний бюджет за січень-грудень 2021 року виконано з дефіцитом у сумі 197,9 млрд грн. При цьому граничний обсяг дефіциту Держбюджету-2021 було визначено сумою 246,6 млрд гривень, тобто не спостерігається перевищення затвердженого річного показника дефіциту, а навпаки фактичний дефіцит є меншим від запланованого завдяки продовженню м'якої фіскальної політики урядом України у цьому році.

Що ж стосується 2022 року, то ми можемо проаналізувати виконання Державного бюджету за період з січня по листопад 2022 року і розрахувати дефіцит бюджету нашої держави за цей час. У січні-листопаді 2022 року Державний бюджет України отримав 1477,3 млрд грн, що на 318,9 млрд грн, або на 27,5% більше ніж за аналогічний період 2021 року. Щодо видаткової частини, то касові видатки Державного бюджету України за січень-листопад 2022 року становили 2293,6 млрд грн, що на 87,8 відсотка, або на 1072,4 млрд грн більше ніж за аналогічний період 2021 року. Тобто, за січень-листопад 2022 року збільшилися і доходи, суттєво зросли видатки бюджету (насамперед на військові потреби та соціальні програми), в порівнянні з аналогічним періодом 2021 року, і відповідно зріс і розмір бюджетного дефіциту. Лише у листопаді 2022 року фактичний дефіцит державного бюджету становив 170,0 млрд грн. А за 11 місяців 2022 року державний бюджет було виконано з дефіцитом у сумі 812,1 млрд грн., що значно більше ніж за аналогічний період 2021 року.

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року з розгортанням подальших бойових дій призвели до серйозних

негативних наслідків для української економіки, що в свою чергу відобразилося й на виконанні державного бюджету в поточному році. Проте урядом України було здійснено першочергові заходи задля переорієнтування бюджету нашої держави на військові цілі та оборону, а також здійснення найнеобхідніших соціальних видатків для підтримки життєдіяльності населення.

В умовах дії воєнного стану дуже важливим є забезпечення організації та здійснення бюджетного процесу в Україні [5, с. 43].

Згідно з оприлюдненою інформацією на сайті Міністерства фінансів, джерелами фінансування державного бюджету є військові облигації, кредити від Міжнародних фінансових організацій, а також двосторонні кредити та гранти. Станом на 30 грудня 2022 року до бюджету України надійшло 51,312 млн дол США або 1,696,395 млн грн.

Для мінімізації ризиків що загрожують фінансовій стабільності члени Ради з фінансової стабільності погодили ключові напрями дій, спрямовані на звуження дефіциту Держбюджету та зниження обсягів його монетарного фінансування, а саме: оптимізацію державних видатків з обмеженням неперіоритетних та неефективних напрямів витрачання коштів; додаткове збільшення доходів бюджету, передусім завдяки підвищенню податків на імпорт, акцизів (зокрема на пальне), рентних платежів. Підхід до підвищення податків повинен бути зваженим, справедливим та диференційованим; активізацію внутрішніх ринкових боргових залучень для фінансування дефіциту бюджету; активізацію зусиль для збільшення обсягів та підвищення прогнозованості надходження міжнародної допомоги [6].

В Україні дефіцит бюджету набув уже хронічного характеру і подолати його досить складно, особливо під час війни, коли суттєво зросли видатки на військові потреби та на соціальну сферу, а доходи скоротилися. Тому бюджетний дефіцит потребує постійного пошуку джерел його фінансування задля збалансування доходів і витрат бюджету. На сьогоднішній день дефіцит бюджету покривається за рахунок міжнародного та монетарного фінансування. Гармонізація монетарної та фіскальної політик в умовах війни дасть змогу забезпечити збалансоване фінансування потреб фінансового сектору.

Література:

1. Янів Л.М., Зінченко О.А. Проблеми дефіциту державного бюджету України і шляхи їх розв'язання. *Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Менеджмент інновацій*. 2016. Вип. 6. С. 144-153. DOI: <https://doi.org/10.15421/191615>.
2. Бюджетна система: підручник / за ред. д. е. н., професора В. Г. Дем'янишина, д. е. н., професора О.П. Кириленко та д. е. н., професора З.М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 624 с.
3. Штефан Л.Б. Аналіз бюджетного дефіциту в Україні та його соціально-економічні наслідки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1573/1514> DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-56>.
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>.
5. Бей С.О. Здійснення бюджетного процесу в Україні під час війни. An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary: IV correspond. intern. scien. and pract. confer. (Vinnytsia, Ukraine – Vienna, Austria 26 Aug. 2022). Vinnytsia, UKR – Vienna, AUT. С. 42-43. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/26.08.2022/5> DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.26.08.2022.06>.
6. Підсумки засідання Ради з фінансової стабільності 23 червня 2022 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rfs-zoseredilas-na-rizikah-monetarnogo-finansuvannya-defitsitu-derjbyudjetu>.